

‘Een plasje water en een mus’. Verdichte plaatsen in de poëzie van Hubert van Herreweghen

Lut Missinne

Abstract

Voor de dichter-wandelaar of ‘landloper’, zoals Hubert van Herreweghen zich in het gedicht ‘Zelfportret’ noemt, is het landschap geen decor maar leidt het tot een ontmoeting. De steden en landen die hij bezoekt, zijn Brabantse geboortestreek, de Brusselse pleinen en tuinen zijn voor de dichter als reisgenoten op zijn weg. Hij neemt ze met alle zintuigen waar, luistert en kijkt aandachtig en vindt er herinneringen en herkenning in, maar doet ook ontdekkingen en stelt de landschappen vervreemdend voor. Het gecultiveerde landschap heeft zijn voorkeur, met zeelandschappen heeft hij een complexe verhouding. Zijn observaties zijn uiteindelijk de aanzet van reflectie en beschouwing, van een zoektocht naar zingeving die de menselijke conditie overstijgt.

Abstract

For the poet-walker or ‘landloper’ [stroller], as Hubert van Herreweghen calls himself in the poem ‘Zelfportret’, a particular landscape is never just pure scenery but an invitation to an encounter of some sort. The cities and foreign countries he visits, his native region of Brabant, the Brussels squares and gardens are like travelling companions to him. He not only perceives them with all his senses, listens attentively, and looks carefully to how they evoke memories and provoke recognition, but he also makes new discoveries and has alienating experiences. He prefers the cultivated landscape; his relation with seascapes is more complex. Finally, all his observations lead to reflection and contemplation, and thereby become more a search for meaning which surpasses the human condition.

In de jongste poëzieweek werden we eraan herinnerd dat de natuur een uitstekende bron voor poëzie is. Ik citeer uit de aankondigingstekst: ‘Het voorbije jaar hebben we met zijn allen opnieuw de natuur ontdekt. Niet zozeer de ver-weg-natuur of de hoge-bergen-natuur, maar wel de vergeet-me-nietjes-natuur [...] We hebben het avontuur in onze achtertuin herontdekt, de schoonheid van onze beken en bossen, vogels die we

gisteren niet hoorden, eekhoorns die we niet meer zagen. We werden weer verliefd op onze vierkante meter tuin, de geraniums op ons balkon.’ We werden in diezelfde tekst uitgenodigd om ons te laten verrassen door ‘lieveheersbeestjeswoorden, slingerplantzinnen of varenverzen’ (Poëzieweek 2022). Het klinkt haast alsof Hubert van Herreweghen bij het opstellen van dit programma de pen heeft vastgehouden. Alleen zou het bij hem hebben geklonken dat we ons moesten laten verrassen door kornoeljebloedverzen, paasbergamotrijmen en mompelwoorden. Van Herreweghen, de dichter-wandelaar, verknocht aan zijn Brabantse heuvelland, wist als geen ander zijn natuur tot poëzie om te smeden.

In het vaak geciteerde gedicht ‘Zelfportret’ uit de bundel *Kort dag*, waarmee de gelijknamige cyclus opent, luidt het:

Zelfportret

(*aetatis 65*)

Zelden ben ik nog een dichter
als van Orfeus wordt verhaald
die in de onderwereld daalt
meer een landloper die lichter
naar hij dieper ’t veld in dwaalt
vogelschrik of vrede stichter
alles groet wat ademhaalt.

(Van Herreweghen, p. 377)

In dit gedicht zijn er subtiele contrasten aanwezig, een typische eigenschap van Van Herreweghens poëzie, aldus Hugo Brems: ‘Vlak na de afwijzing van het “dalen” in de onderwereld, volgt de affirmatie dat hij “dieper” dwaalt. Het rijm tussen “daalt” en “dwaalt” accentueert de keuze voor het horizontale, het aardse, maar tegelijk kiest hij voor een andere diepte: voor een diepe, dwalende, zich verliezende omgang met de tastbare en groetbare dingen van het veld.’ (Brems, 1990, p. 257).

Zelden echter zijn de gedichten van Hubert van Herreweghen pure schilderijen van natuurlandschappen. Zoals dit zelfportret zegt, gaat het om het dieper dalen, het verder schouwen dan datgene wat met het blote oog zichtbaar is.

Wilde, exotische natuurlandschappen kunnen deze dichtersfiguur niet bekoren, hij dwaalt het liefst rond in de gedomesticeerde natuur, ‘langs het maïsveld’, ‘tussen de velden’, de akkers, ‘op een hoge kouter’, in een letterlijk ‘gecultiveerd landschap’, op plaatsen waarin sporen van menselijk ingrijpen en van de geschiedenis te lezen zijn. Liever aarde dan wijdse luchten, liever parken dan

woestijnen: enerzijds Zuid-Frankrijk, Portugal of zijn Brabantse habitat, het Pajottenland, zijn Pajottanië zoals Stefaan Evenepoel dat noemde (Evenepoel, 2000, p. 203), zijn geboortedorp Pamel; en anderzijds – op kleinere schaal – fascineert hem het natuurleven in tuinen: de moestuin, het neerhof, de kruidentuin, de kerkhoftuin, de Brusselse stadstuin, ‘een plasje water en een mus’...

Opvallend daarbij is hoe de bomen steeds weer dominant aanwezig zijn in dit poëtisch landschap. In een vroeg gedicht ‘Voorjaar’ is er sprake van het verlangen om ‘een boom te zijn die roerloos danst’, om zich aan het verleden en de herinneringen te onttrekken, om zich in een ‘eeuwig heden’ te verschuilen voor de angst (Van Herreweghen, p. 71). De boom is hier een beeld van houvast en stilstand, maar ook een symbool van verticaliteit, van het zoeken naar aansluiting met iets bovenaards. In hun ‘bladgeritsel’ kan de dichter het gesprek van de bomen met de wolken haast verstaan.

Een toestand van roerloosheid moet de mens behoeden voor misstappen. In het gedicht ‘Oudejaarsavond’ uit de bundel *Valentijn*, een moment waarop de tijd zich in een overgangsgebied bevindt, luidt het:

III

Als wij stil konden blijven,
zo stil dat de gebaren
mogelijkheden blijven
als toen wij zelf dat waren,

de kiemen der beweging
nooit noodloos activeren,
– de duur, de ruimte en weging
gebeuren en passeren –

dan zouden wij de kansen
op volmaakt roerloos dansen,
op één zinvol gebaar,

niet elk moment bederven
en misschien, vóór we sterven,
waarheid worden gewaar.
(Van Herreweghen, p. 344)

Stilstand als een voorwaarde om waarheid te zien?

In 'Sedentair' wil de dichter in een nietiger vorm in de natuur opgaan, niet als een boom, maar als een tak: 'Ik wou altijd een tak zijn. / Zie ik mezelf, ik ben een tak'. In dit verlangen geeft hij zich geheel over aan de wetten van het leven en aan het toeval van de natuurelementen: de tak hangt 'te wiegen en te wuiven, / terwijl de vilten lucht zijn bast / gelijk de wind het wil, betast.' (Van Herreweghen, p. 296; cf. Musschoot, 2010).

Maar toch, net zoals er in het paradoxale 'roerloos dansen' toch onderhuids leven merkbaar is, is ook hier weer de andere pool aanwezig. Het gaat om een tak met botten die op openbarsten staan. De harde lijn van een wintertak wordt verzacht door de voorzichtige verwachting van de nakende lente.

Wintertaferelen genieten in deze poëzie onmiskenbaar de voorkeur, het seizoen waarin het 'gebint' van het bos zichtbaar wordt en de lijnen 'gestold en scherp' in het land liggen (in 'Winter', Van Herreweghen, p. 549). Of:

Te veel gebladerte
en niet genoeg tak
te weinig magerte
te welig aangevet

...

zoals het in het begin van 'Verlangen naar de winter' staat (Van Herreweghen, p. 304).

Ook het gedicht 'Kou (*Hoge Venen*)' steunt op de spanning tussen winterse verstilling en ondergronds leven. Het begint met wat er als een feestelijk tafereel op een wandeling in de Hoge Venen uitziet: de bomen als dansers op één been 'die in een cirkel buigen / rondom een steen', 'gevekt zilver en brons' zijn de kleuren (Van Herreweghen, p. 410). De wandeling voert door 'bos en veen' en trekt in de tweede strofe de aandacht naar een aarzelend leven onder de winteraarde:

Te voet door bos en veen,
hoe ver weet geen,
onder een lucht van tin
luisteren naar het zuigen
dat weer begint
onder het korstig mos,
of is 't de wind?
Er is geen wind.

In mist zijn waaien is gestikt.
(Van Herreweghen, p. 410)

Dit landschap, dat onder een winterse stolp is gezet, roept in de vierde en laatste strofe de gedachte op aan verlorenheid:

't Gaat om verliezen,
het gaat om draaien
                  op zijn as,
het gaat om wat men gister
                  wist en
vandaag verloren was.
(Van Herreweghen, p. 410)

Door de verschoven halve versregels en de assonanties wordt de laatste strofe een draaikolk van klanken. De danscirkel van de bomen aan het begin, in de eerste regel nog belicht met het '[p]lezier van 't ogenblik' is in een besef van verlorenheid gedraaid. Maar het ritme van deze laatste strofe, die haast als een draaiorgeltje klinkt, verhindert dat dit vers in donkerte eindigt. Het zuigen onder het korstig mos brengt bij alle besef van het verlorene ook het uitzicht op een herbeginvend leven.

Tegenover deze uitgebende, verstilde aardse winterlandschappen staan de zeedichten. De zee staat in dit werk voor onrust – hoe kan dit ook anders – als een bezoeker aan de zee, een boer zo blijkt, haar het liefst de rug toekeert:

Boer aan zee

Hij laat zich uit zijn lood niet slaan,
de landman, hard, voetvast en bang,
hij roept het zeemonster niet aan,
niet als hij rechtstaat, de oceaan,
niet als ze sluimert, de oude slang,
giftig geschubd onder de maan.
Zijn hart verijst voor dat gezang,
hij keert zich om, gaat hoog zijn gang
naar zijn verankerd lot, 't vast vlot
in zeeën groen en golven graan.
(Van Herreweghen, p. 523)

De standvastigheid van de landman, zowel letterlijk ('voetvast') als in zijn houding (niet uit zijn lood te slaan), is een geslaagd verweer tegen een zee waarin zich het zeemonster schuilhoudt. Dit lijkt zowel een verwijzing naar de zeeslang Leviathan als naar de sirene, wier gezang het hart doet verrijzen. Met het eenvoudige 'hij keert zich om' wendt de boer zich van het gevaar af, terug naar het vertrouwde land. Het is een Bruegheliaans tafereel, maar het tragische lot wordt ontweken en het gedicht eindigt harmonisch. In de laatste twee regels worden de motieven van zee en land vervlochten in een ingenieus bouwwerkje van klankherhalingen en tegenstellingen: met binnenrijm en alliteraties worden het 'verankerd lot' en 't vast vlot' aan elkaar geklonken, de dreiging wordt twee keer bedwongen: het onstandvastig lot wordt verankerd en het vlot wordt vastgelegd. In het allerlaatste beeld vervloeien zee en akkerland in elkaar door de groene kleur van het land en het beeld van het golvende graan. De boer heeft genoeg aan de zee in zijn verbeelding: 'Zet ik mijn zetel op het veld, / de hoge kouter, zie 'k de zee' (in 'Wachten', Van Herreweghen, p. 348).

Ook het gedicht 'Marine VII', geschreven bij werk van Jan de Smedt, opent met een zee die gevaarlijk oogt: 'Mijn onrust is de zee, mijn oog / en hart laat haar opspringen / en kolken tot de wolken hoog' (Van Herreweghen, p. 566). Het onrustige gemoed dat door een kolkende zee wordt verbeeld, kan 's anderendaags bedaren en dan

...
van brede vrede een hooglied zingen,
als zij daar grijs, malve en turkoois,
herkauwend ligt, het groot weids rund,
dan tot een nevel uitgedund,
iets niets, een eicel van iets moois.

Dit prachtige beeld van een tot rust gekomen zee die als een loom, herkauwend rund gaat liggen, vervolgens in de mist vervluchtigt en nauwelijks nog zichtbaar haast tot 'iets niets' verdwijnt, biedt helemaal op het eind weer uitzicht op een kern van geboorte en begin van nieuw leven: 'een eicel van iets moois'.

In zijn laatste werk, gepubliceerd in 2015, de indrukwekkende bundel van de toen 95-jarige dichter, *De bulleman en de vogels*, komen andermaal 'Marines' voor. Werd in 'Marine VII' de zee verbonden met onrust, dan komt hier in kleuren en klanken een zeelandschap tot stand, dat uitvloeit in een vrouwenlichaam:

Met lakens licht, in tinten allerhande,
't is roze, 't is sahara, bijna groen,
van wolkenwit tot vermiljoen,
bevloeit de dag 't ontwaken van de zee,
speelt met haar schouders, hals en lee,

...

(Van Herreweghen, p. 915)

De zij (de zee) in deze cyclus, 'Marines', verbeeldt niet alleen de woelighe-
den van het leven, maar blijkt ook een inspiratiebron voor de dichter, omdat
ze als een nog niet ontsluitend geheim het levensbeginsel in zich draagt, de nog
te ontginnen muziek, zoals in het volgende gedicht:

De zee ligt eindeloos ...

De zee ligt eindeloos verwonderd
naar wat haar lenden ondervraagt,
muziek die in de diepten kronkelt,
't vormeloze dat geboorte vraagt
en aan boorden, groen gekraagd,
zich,

soms,

in bomen verbijzondert.

(Van Herreweghen, p. 916)

Het vloeiend ongevormde uit het begin van dit gedicht krijgt in de laatste re-
gels als het ware letterlijk vaste grond onder de voeten in het vertraagde en
stokkende ritme met de apart gezette woorden, die uiteindelijk in 'bomen' uit-
monden. Het rijm benadrukt de band van deze concrete 'verbijzondering' met
de aanvankelijke 'verwondering' aan het begin van dit korte gedicht. Het rijm
van de eerste en laatste regel spant de verzen strak op, terwijl de tweede rijm-
klank hen daartussen laat bewegen en kronkelen.

Het is al eerder opgemerkt dat de landschappen in Van Herreweghens gedich-
ten vaak leiden tot beschouwingen over tijdservaringen en vergankelijkheid.
Het is een constante in dit werk, die niettemin ook verschuivingen laat zien.
Een van de vroege bundels, *Gedichten* uit 1953, bevat een cyclus getiteld
'Landschappen', bestaande uit vijf gedichten. De titels echter, althans van de
eerste drie, verwijzen juist *niet* naar een landschap, maar wel naar de seizoen-
en: 'Voorjaar', 'Zomer' en 'Najaar'. De natuur die hierin wordt opgeroepen,

is bedwelmend en onheilspellend, het is een omgeving van ‘verwonderde nachtbloemen’, van ‘hoge bloempetalen / als antennen in duisternis’ en van ‘toerverhalen / zonder zin of betekenis’ (in ‘Voorjaar’), van vlammen die ‘branden over ’t koren’ en ‘vuurwit’ licht (in ‘Zomer’) (Van Herreweghen, pp. 70, 72). In deze uitbundige maar tevens dreigende natuur, ingekleurd als op een fauvistisch schilderij, dringt zich een besef van tijd en vergankelijkheid op. Wat een eenvoudig te genieten omgeving zou kunnen zijn – bloeiende tuinen, vruchtbare velden – wordt bezwaard door de gedachten aan een zondig verleden en aan een toekomst die zal leiden naar de dood. Het zingen van het zeisen ‘diep in ’t dal’ in de laatste regel van het gedicht ‘Zomer’ verwijst zowel naar het oogsten van het rijpe koren als naar de zeis van de dood.

Deze verzen staan ver af van de latere natuurgedichten, waarin de wandelaar zich in een zinnelijk genieten van bomen, planten en vogels met de natuur verbonden voelt. De gang der seizoenen laat in deze vroege bundel nog de extremen voelen, de uitbundige vitaliteit van de natuur, gepaard aan het ‘besef dat droefheid komen zal’. Ontsnapping is mogelijk door een ‘eeuwig heden’ te zoeken, door te streven naar het zuivere leven ‘als een plant’, ‘een boom te zijn die roerloos danst’. Voor de rust, die uiteindelijk gevonden wordt in de laatste strofen van ‘Najaar’, lijkt na het proces van de zuivering het lied, de poëzie nodig te zijn:

de ziel herkent in alle dingen
haar verholen betekenis,
't verdriet, 't verlangen, en haar zingen
soms, als de tijd gekomen is.

Als al wat komen moest, geschied is,
als alle onzuiverheid geboet,
gebeurt het wonder dat het lied is:
de ziel zet het heelal in gloed.
(Van Herreweghen, p. 74)

Het laatste gedicht van deze cyclus, het enige dat werkelijk de titel ‘Landschap’ draagt, roept weer een geschilderd landschap op, deze keer geïnspireerd door de doeken van een schildersvriend van Van Herreweghen, Maurits van Saene. Ook hier is het alsof pas de transformatie van een landschap in een bedwingende kunstvorm – in dit geval de vorm van een geïdealiseerd zomertafereel – de veiligheid biedt om ‘... na de uitgewoede stormen / buiten de

grens van land en tijd' van het geluk te kunnen genieten, 'het gisteren voor-
goed vergeten / voor het volmaakte thans en hier' (Van Herreweghen, p. 76).

Staat hier weer het verlangen voorop om aan de cirkelgang van de tijd te ont-
snappen, in andere gedichten zoekt het ik net naar zijn plaats binnen dat grote
tijdsgebeuren. In 'Berg' ziet het ik, dat als het ware van buitenaf zijn concrete
positie bekijkt, hoe het zich beweegt in die mensenstroom van verleden en
toekomst:

...
de berg bewoog en rolde naar me toe,
ik hief mijn hielen en stond boven.

Daar zag ik velen die ik was
en velen die nog moeten komen
op 't open land of onder bomen
bloeien en dorren als het gras.

Ik keek in 't dal en zag me gaan,
gister of morgen – kan 't bestaan? –

...
(Van Herreweghen, p. 312)

Dit zijn geen romantische landschappen, geen spiegels voor de ziel, maar be-
denkingen, gevoelens, inzichten die bij deze ontmoetingen met de natuur tot
stand zijn gekomen, en waarin de dichter de processen van het leven tracht te
begrijpen. De dichter-wandelaar stapt op de natuur, de velden, de tuinen en de
zee toe en stelt zich met alle zintuigen voor deze ontmoetingen open. Alleen
de aldus doorleefde ruimtes kunnen verdichte plekken worden. Dit behoort tot
de kern van Van Herreweghens dichterschap, dat hij op verschillende manie-
ren heeft verwoord, onder meer aldus: 'meer is mijn schrijven woordloos luis-
teren / dan zeggen wat ik weten zou' (in 'Wang', Van Herreweghen, p. 654).

Ook het wandelen zelf is een mentaal, maar evenzeer een lichamelijk en zin-
nelijk opnemen van de omgeving. Het belang van het ritme in deze gedichten,
dat de stappen van de wandelaar draagt, zoals de dichter in een gesprek met
Gaston Durnez vertelde, tonen dit aan: 'Het ritme zoekt het woord dat het no-
dig heeft' (Durnez, 2018, p. 415).

Het besef dat het gezang nog maar van korte duur is, sterk aanwezig in de
laatste bundel uit 2015, *De bulleman & de vogels*, is niet per se afschrikwek-

kend, want er is een geloof dat het einde hoe dan ook een nieuwe geboorte kan zijn:

Strand

De dichter wordt in zee gegooid,
de baren wiegen hem in de oren.
Kort duurt het groot gezang. Ooit
wordt hij elders herboren.
(Van Herreweghen, p. 918)

Elders, zoals in 'Afscheid aan zee' vormt de melodieusheid van de verzen, de zang van de klanken een tegenkracht tegen de nakende dood, die met berusting tegemoet gezien wordt:

De tijd van laven, lieven, langen,
de tijd van lust en
loven,
de tijd van leven is voorbij.

[...]

De zee ligt vlak zonder orkaan,
nu moet ik naar de vaderen gaan,
ze wachten mij.
(Van Herreweghen, p. 922)

Dit samengaan van levensvreugde en doodsbesef dat de natuurbelevingen doordringt, komt ook voor in 'Zelfportret', dat aan het begin werd geciteerd. De dichter schreef deze verzen bij zijn 65ste verjaardag. Zijn groet aan alles 'wat ademhaalt' klinkt weliswaar levenslustig, maar in de ondertitel is het besef van de dood al aanwezig, in de formule die vaak op oude grafstenen aan te treffen is: '*aetatis 65*'.

Een Orpheus dwalend in de onderwereld wil of kan de dichter nog maar zelden zijn, en daarmee relativeert hij de somberte van zijn eerste bundels. Ook in de tegenstelling tussen de dwalende landloper en de Orpheusfiguur lijkt hij van de mythische dichter afstand te nemen door eenvoud en bescheidenheid te claimen versus de allure van de godenzoon Orpheus. Het effect van deze

gedichten is in elk geval anders. Uiteindelijk wist de mythische zanger de natuur te betoveren, bomen, planten en dieren naar zich toe te lokken, terwijl de landloper-dichter op zijn omgeving beweert het effect te hebben van een vogelschrik, een ‘tedere vogelschrik’ weliswaar, ‘die vogels liefheeft’ (in ‘De bulleman’, Van Herreweghen, p. 911). En toch: onze dichter mag zich dan een onhandige bulleman wanen, zijn verzen zijn een onweerstaanbare zang in het landschap van onze Nederlandse poëzie.

Literatuurlijst

- Brems, H.** (1990). ‘Hubert van Herreweghen 70’. *Dietsche Warande en Belfort*, 135/3: 257.
- Durnez, G.** (2018). *Een mens is maar een wandelaar*. Antwerpen: Davidsfonds/Standaard Uitgeverij.
- Evenepoel, S.** (2000). ‘Op de wandelingen in mijn klein leven. Over de poëzie van Hubert van Herreweghen.’ *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 2000/2: 195-203.
- Musschoot, A.M.** (2010). ‘Hubert van Herreweghen: van bomen langs de weg gerezzen.’ *Vlaanderen*, 59/329: 358-359.
- Poëzieweek 2022.** <https://www.poezieweek.com/activiteiten/bezorg-ons-jouw-natuurgedicht> [9 maart 2022]
- Van Herreweghen, H.** (2020). *Verzamelde gedichten*. Leuven: P.

